

Krystyna Stasiewicz

"O języku ojczystym, teatrze i edukacji. Wybór z „Monitora” (1765-1772)", Ignacy Krasicki, wstęp i oprac. Jadwiga Rudnicka, Olsztyn 1995 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 107-110

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ignacy Krasicki, *O języku ojczystym, teatrze i edukacji. Wybór z „Monitora” (1765—1772)*, wstęp i opracowanie Jadwiga Rudnicka, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Olsztyn 1995, Biblioteka Olsztyńska nr 30, ss. 103, 1 nlb.

W dwusetną rocznicę pożegnania się biskupa Ignacego Krasickiego z Warmią, którą zarządzał przez 29 lat, ukazał się kolejny tom serii „Biblioteka Olsztyńska”, zawierający wybór artykułów pisarza z „Monitora”, przygotowany przez Jadwigę Rudnicką, doświadczoną edytorce i badaczkę, zainteresowaną periodykiem i wspomnianym autorem od co najmniej pięćdziesięciu lat.

Krasicki, zanim przybył na Warmię, znany był jako pomysłodawca planu wydawniczego najpopularniejszego w Rzeczypospolitej periodyku społeczno-politycznego — „Monitora”, jego pierwszy redaktor i najaktywniejszy współpracownik. Już jako biskup wysyłał do pisma z Heilsberga (Lidzbarka) swoje artykuły, które wypełniły cały rocznik 1772, czyli 105 numerów.

W „Monitorze” artykuły ukazywały się anonimowo. Jadwiga Rudnicka, wzorem swoich poprzedników, dokumentację autorstwa Krasickiego oparła na ustaleniach Ludwika Bernackiego i Janiny Pawłowiczowej.

Do tej pory sześciu edytorów sięgało po artykuły XBW: Roman Kaleta, Stanisław Ozimek, Lucylla Pszczółowska, Elżbieta Aleksandrowska, Edward Balcerzan i Zbigniew Goliński¹, wydając zaledwie 15% tekstów². Wybór Rudnickiej jest najobszerniejszy z dotychczasowych. Z 36 drukowanych przez nią tekstów tylko 12 było publikowanych wcześniej, a 24 są podane za pierwodrukiem po raz pierwszy, co stanowi ponad 10% „monitorowej” spuścizny pisarza. Tym samym mamy obecnie szerszy dostęp do czwartej części różnotematycznych artykułów Krasickiego z „Monitora”.

W antologii olsztyńskiej edytorce interesowały wypowiedzi XBW na temat języka, teatru i edukacji. Wszystkie artykuły dotyczące języka i teatru były przedrukowywane, niektóre aż czterokrotnie. Małym natomiast zainteresowaniem edytorów cieszyły się artykuły o edukacji: numer 28 z 1766 r. wydał R. Kaleta i we fragmentach nr 30 z tegoż roku, L. Pszczółowska. A zatem zasługą Rudnickiej jest spopularyzowanie wypowiedzi Krasickiego o edukacji.

Należy podkreślić, że edytorce nie powieliła swych poprzedników: zmienia niektóre tytuły, rozszerza komentarz, modyfikuje interpunkcję, wprowadza za pierwodrukiem poprawną formę fonetyczną, słowotwórczą, fleksyjną.

Zacznijmy od tytułów. Należy przypomnieć, że w „Monitorze” brak z reguły tytułów. W przypadku przedrukowywanych tekstów Krasickiego tytuł odautorski pojawia się raz, w numerze 48 z 1765 r.: *O używaniu i czytaniu ksiąg*. Tytuły zastępowały, wzorem „Spectatora”, motta. Tylko w trzech przypadkach zabrakło ich wśród publikowanych artykułów w omawianej antologii (1772 nr 1, 18, 30). Krasicki opatrzył swe wypowiedzi mottami z pisarzy szkolnych:

1 R. Kaleta, *Wybór z „Monitora”*, w: *I. Krasicki, Pisma wybrane*, oprac. Z. Goliński, M. Klimowicz, R. Wołoszyński, red. T. Mikulski, t. 3, Warszawa 1954; S. Ozimek, *Udział „Monitora” w kształtowaniu Teatru Narodowego 1765—1785*, Wrocław 1957; *Ludzie Oświecenia o języku i stylu*, oprac. Z. Florczak i L. Pszczółowska, red. M. R. Mayenowa, t. 2, Warszawa 1958; „*Monitor” 1765—1785*. Wybór, oprac. i wstęp E. Aleksandrowska, Wrocław 1976; *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440—1974. Antologia*, oprac. E. Balcerzan, Poznań 1977; *Abyśmy o ojczyźnie naszej radzili. Antologia publicystyki doby stanisławowskiej*, oprac. Z. Goliński, Warszawa 1984.

2 Z. Goliński, *O badaniach twórczości i życia Ignacego Krasickiego (po 1945)*, Pamiętnik Literacki, 1980, z. 2, s. 20.

Wergiliusza, Juwenalisa, Cicerona, Marcjalisa, Lukrecjusza, Persjusza, Seneki i Horacego (najczęściej, bo aż dwudziestokrotnie). Zbigniew Goliński zauważa, że „Cytat jako zastępcza forma tytułu był rozwiązaniem wygodnym, bo poza — funkcją wsparcia się na autorytecie dawał zawsze możliwość manewru interpretacyjnego, był otwartym nośnikiem jakiejś idei, a niczego zazwyczaj nie mówił o treści. Zapowiadał tylko ogólną lub ogólnikową tendencję, której materia była jeszcze przed czytelnikiem zakryta. Czytelnik miał z góry powzięć przekonanie, że »prawdy« zawarte w piśmie są tak trwałe, jak trwała i niepowtarzalna jest myśl zawarta w motcie”³. Rudnicka proponowane tytuły umieszcza, podobnie jak i inni wydawcy, w nawiasie kwadratowym, tytuły te nie zawsze brzmią, jak u nich. A oto garstka przykładów:

1765, nr 10. U Aleksandrowskiej i Kalety: *Przeciwko wzgardzie mowy ojczystej*, u Rudnickiej: *Doskonałość narodu od kształcenia i rozszerzenia rodowitej mowy zawisła*.

1766, nr 57. U Kalety: *O sposobach wydoskonalenia języka*, u Aleksandrowskiej: *O sposobach wydoskonalenia naszego języka*, u Rudnickiej: *Potrzebna jest znajomość języków słowiańskich*.

1766, nr 65. U Aleksandrowskiej: *Wystąpienie sławnego angielskiego autora Johnsona przeciw klasycystycznym rygorom w utworach teatralnych*, u Rudnickiej: *Wystąpienie przeciw klasycystycznym regułom dramatu i ich obrona*.

Materiał w antologii został podzielony na trzy grupy tematyczne, a w ramach każdej zastosowano układ chronologiczny. W dziale: *O języku ojczystym* Rudnicka publikuje 9 artykułów (2 z 1765, 2 z 1766, 5 z 1772), w dziale: *O teatrze* — 5 (2 z 1765 i 3 z 1766). Najobszerniejszy jest dział: *O edukacji* — 22 artykuły (w tym 6 z 1765, 5 z 1766, 2 z 1768 i 9 z 1772).

Edytorka nie skąpi przypisów, które są obszerne, dotyczą nie tylko faktów historycznych, ale również mniej znanych osób, osobliwości językowych tekstu. Jadwiga Rudnicka ustala źródła mott z Horacego (1765 nr 11, 1766 nr 65), podaje w przypisach tłumaczenia łacińskich cytatów zawartych w artykule „Monitora”, odkrywa autorów i tytuły ich prac. W numerze 70 z 1772 r., w przypisie 2 edytorka podaje, że autorem, „który napisał księgę o fałszu cnót ludzkich” był Jacques Esprit, a książka wydana w Paryżu w latach 1677—1678 nosiła tytuł: *La fausseté des vertus humaines*. Rudnicka rozszyfrowuje długi łaciński cytat w nr. 64 z 1772 r. Chodzi o Senekę, autora *De tranquillitate animi*.

Jeżeli artykuł był przedrukowywany, edytorka podaje lokalizację. W kilku przypadkach są drobne opuszczenia, które być może wynikają z tego, że maszynopis przeleżał w „Pojezierzu” kilka lat, zanim trafił do oficyny Ośrodka Badań Naukowych. Jadwiga Rudnicka nie odnotowuje, że nr 10 i 27 z 1765 r. wydał Zbigniew Goliński, a nr 1 z 1772 r. we fragmentach opublikował Edward Balcerzan.

Rudnicka ma skłonność do interpunkcji retoryczno-intonacyjnej, obowiązującej w XVIII w., a tym samym nie powiela interpunkcji składniowo-logicznej, znanej od połowy XIX stulecia i stosowanej przy wydawaniu tekstów przez swoich poprzedników.

Edytorka nie ustosunkowuje się do odmiennych form językowych wprowa-

3 Z. Goliński, *Wstęp do: Ahyśmy o ojczyźnie naszej radzili*, s. 15.

dzonych we wcześniejszych wydaniach. Opiera się na pierwodruku. Odstępstwa od niego można wydobyć przy kolekcjonowaniu tych samych tekstów w innym opracowaniu, przyznając w większości wypadków rację J. Rudnickiej⁴. A oto kilka przykładów:

1765, nr 10. Rudnicka: *na pogotowiu*; Kaleta: *na pogotowiu*; Aleksandrowska: *na pogotowaniu*.

1766, nr 54. Rudnicka: *Jasność stylu i wdzięczna prostota*; Kaleta: *Jasność stylu i wdzięczna prostota*; Aleksandrowska: *Jedność stylu i wdzięczna prostota*.

1772, nr 1. Rudnicka: *nadgrody*; Kaleta: *nadgrody*; Aleksandrowska: *nagrody*.

Można zauważyć kilka potknięć. Niektóre z nich, jak przypuszczam, są błędami powstałymi przy składaniu, nie wychwyconymi przez korektora.

1765, nr 10, s. 4 *skarżymy się* — powinno być *skarżemy się* (taka forma występuje w dalszych partiach tekstu, poświadczona jest także przez innych edytorów).

1766, nr 54, s. 11 *quo quisque ingenio manus valet* — powinno być *minus valet; negligenter quoque audientibus aperia* — powinno być *aperta*.

1766, nr 57, s. 12, przyp. 2 w cytacie z Horacego jest *plony* — powinno być *plody* (rymowane z *wody*).

1772, nr 77, s. 25 *jurydykcja* — powinno być *jurysdykcja*.

1765, nr 27, s. 27 *Ille dapes laudet mense brevis* — powinno być *mensae*; s. 28 *chrześcianom* — powinno być *chrześcijanom*. Krasicki również w autografie I części *Pana Podstolego* pisze *chrześcianin, chrześciaństwo*. Jestem za wprowadzeniem przy transkrybowaniu joty, gdyż *i* pełni tu funkcję grupy *-ij*; s. 28 *Najmniejsze przeciwie wykroczenie uszy i umysły słuchaczów obraża*; Kaleta: *najmniejsze, przeciwie, wykroczenie*. Aleksandrowska i Goliński: *najmniejsze przeciwne wykroczenie*, z kontekstu wnoszę, że chodzi o *wykroczenie przeciwne*, tzn. *wstrętne, obmierzłe*; s. 35 *Ut nostri proavi Plautonis et numeros* — powinno być *Plautinos*; s. 36 *surowie przejrzy* — powinno być *przejrzy*.

1765, nr 52, s. 57 *znaleść* — powinno być *znależć*.

Wybór artykułów z „Monitora” poprzedzony został dziewiętnastostronicowym wstępem popularnonaukowym, do którego dołączona jest bibliografia. Edytorka krótko omawia zainteresowania lekturowe młodego Krasickiego, nawiązanie przezeń kontaktów ze Stanisławem Augustem Poniatowskim, udział kapelana królewskiego Ignacego w pracach „Monitora”, pisma nawiązującego swą nazwą do jednokartkowego druczku Adama Kazimierza Czartoryskiego, wzorowanego bardziej formalnie niż merytorycznie na francuskiej wersji „Spectatora”. Rudnicka zwraca szczególną uwagę na dwa aspekty „monitorowego” pisania Krasickiego: erudycję i obserwację rzeczywistości, a tym samym na obecność przeszłości i terażniejszości w artykułach. Potwierdza się zdanie Sinkowej, że Krasicki był najsamodzielniejszym adaptatorem dyskursów zaczerpniętych ze „Spectatora”. Najwięcej wiadomości przytacza pisarz ze starożytności, głównie rzymskiej. Większość przykładów z dziejów nowożytnych pochodzi z Anglii i Francji XVII i XVIII stulecia. Pojawiają się także przykłady z ówczesnego życia polskiego.

⁴ Wyraz podkreślony uważam za rozwiązanie właściwe.

Autorka *Wstępu* omawia problematykę artykułów zamieszczonych w wyborze. Podkreśla, że wszechstronne oświetlenie mają aktualne do dziś zagadnienia języka ojczystego i edukacji, natomiast anemicznie przedstawia się w wypowiedziach pisarza problematyka teatru. Są to artykuły z lat 1765—1766, kiedy tematyka była popularna z racji utworzenia Teatru Narodowego. Odejście od problematyki było spowodowane kryzysem sceny narodowej, który trwał prawie dziesięć lat.

Jadwiga Rudnicka podkreśla, że w artykułach, które miały przecież cel dydaktyczny, Krasicki stosuje argumentację racjonalistyczną, wychodząc od szczegółu, a kończąc na uogólnieniu. Edytorka zwraca uwagę także na język i styl wypowiedzi publicystycznej przyszłego znakomitego poety, omawia niektóre „chwyty” stylistyczne i podkreśla, że Krasicki w praktyce pisarskiej wyznawał zasadę umiaru, preferował styl jasny, naturalny, zwięzły. Rudnicka wyławia jednak i potknięcia redakcyjne pisarza, m.in. w nr. 12 z 1772 r. partie tekstu nieujednoliczone stylistycznie.

Szkoda, że autorka *Wstępu* nie omówiła formy wypowiedzi publicystycznej pierwszego redaktora „Monitora”. Najpopularniejszą formą publicystyki oświeceniowa była rozprawka dyskursywna. Wypowiedź w pierwszej osobie liczby mnogiej oznaczała identyfikację autora z czytelnikiem; niekiedy w trakcie wypowiedzi autor przechodzi do pierwszej osoby liczby pojedynczej, co służy podkreśleniu jego woli. Forma rozprawki była w artykułach przedrukowanych przez Rudnicką najczęstsza. W publicystyce popularny był także list. Pojawia się on w omawianej edycji ośmiokrotnie, w tym są dwa listy do redaktora Pana „Monitora” (1766, nr 28—30).

Cykl artykułów Krasickiego zamyka portret Krasickiego pióra jego następcy w redakcji — Franciszka Bohomolca (Monitor, 1768, nr 100). Te dwa konterfekty Krasickiego: XX-wieczny Jadwigi Rudnickiej zawarty we *Wstępie* i XVIII-wieczny Bohomolca, doskonale się dopełniają i stanowią oprawę, z woli edytorki, artykułów „monitorowych” Krasickiego z lat 1765—1772, przysposobionych do wymagań współczesnego czytelnika.

Krystyna Stasiewicz

Franciszek Piotrowski, *Wspomnienia polskiego nauczyciela w Niemczech*, wstęp i opracowanie Tadeusz Filipkowski, Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Biblioteka Olsztyńska nr 32, Olsztyn 1996, ss. XXIV + 188 + 8 ilust. nlb.

W okresie międzywojennym w szkolnictwie i oświacie polskiej w Niemczech pracowało łącznie ponad 300 pedagogów, w większości przybyłych z Rzeczypospolitej. Tylko niewielki odsetek z nich pozostawił po sobie relacje lub wspomnienia, a już do rzadkości należą publikacje zwarte, będące pełnym zapisem ich osobistych doświadczeń, wyborów, osiągnięć i porażek. Dotychczas obszerniej o swoich przeżyciach związanych z pracą w szkolnictwie mniejszościowym w Republice Weimarskiej i Trzeciej Rzeszy pisali jedynie J. Boenigk, W. Gębiak, H. Jaroszyk, O. Grot, W. Knosala i M. Zientara-Malewska. Kilkanaście wspomnień znalazło się w *Pamiętnikach nauczycieli złotowskich 1919—1939*